

E L T E S T I M O N I D E
M A R I A D E L S
À N G E L S V A Y R E D A
S O B R E L A
G U E R R A C I V I L :
L A M I R A D A
L I T E R À R I A D ' U N A
D O N A

Laura Gil Martí

Grau en Llengua i literatura catalanes
Tutora: Margarida Casacuberta Rocarols
Curs acadèmic 2022-2023
Treball final de Grau

«Som nòmades per naturalesa, sempre descontents de nosaltres mateixos i, sobretot, dels altres. Si no ens movem, si ens estem quiets a la terra que ens ha vist néixer, ens hi sentim també exiliats. Tot és enyorament damunt la terra, tot és exili; ens sentim estrangers a tot arreu, ja que ningú no sap com és.»

Encara no sé com soc, de M^a dels Àngels Vayreda, p. 270.

RESUM

Aquest treball de final de grau pretén analitzar la visió literària de la Guerra Civil espanyola a través de la contextualització i interpretació de la novel·la de l'escriptora Maria Àngels Vayreda, *Encara no sé com soc* (1970). Aquesta escriptora ha estat molt poc tractada i estudiada, per tant, és necessari visibilitzar-la i poder difondre la seva obra. Cal contextualitzar l'autora en el context de la Guerra Civil espanyola i de l'exili, una època difícil per moltes autores catalanes i, per tant, també es parlarà d'aquesta època. Es farà un estudi detallat de l'obra d'aquesta autora i també de la recepció del que va ser el seu llibre més important.

Paraules clau: Exili, Guerra Civil, autores, literatura.

ABSTRACT

This bachelor's thesis aims to analyze the literary vision of the Spanish Civil War through the contextualization and interpretation of the novel *Encara no sé com soc* (1970) by the writer Maria Àngels Vayreda. This author has received very little attention and study; therefore, it is necessary to bring her into the spotlight and promote her work. The author will be placed in the context of the Spanish Civil War and exile, a challenging period for many Catalan authors. Thus, this era will also be discussed. A detailed study will be conducted on the works of this author, as well as the reception of her most significant book.

Key words: Exile, Civil War, authors, literature.

AGRAÏMENTS

A la Mita Casacuberta, per haver accedit des d'un primer moment a tutoritzar aquest treball, pel guiatge i per acompanyar-me en aquest camí fins al final mostrant la seva dedicació i passió per la filologia catalana.

Als meus familiars, que han estat sempre que ho he necessitat i han sigut el meu major suport en aquests quatre anys d'aprenentatge i sobretot en aquesta recta final.

A les meves amistats, per haver cregut que ho aconseguiria i haver-me aconsellat en tot moment, en especial a l'Helena i la Sandra, que sempre m'han sabut ajudar en qualsevol moment d'aquesta etapa.

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	5
2. MARIA DELS ÀNGELS VAYREDA	7
3. CONTEXT CULTURAL	11
3.1. LA PETJA DE LES AUTORES CATALANES DES DE LA DICTADURA DE 1923	12
3.2. CORRENTS LITERARIS ANTERIORS A LA GUERRA CIVIL	14
4. L'OBRA DE MARIA DELS ÀNGELS VAYREDA	17
4.1. ENCARA NO SÉ COM SOC	20
4.1.1. RECEPCIÓ DE L'OBRA DINS EL CONTEXT I IMPORTÀNCIA DE LA PREMSA	21
4.1.2. RELACIÓ AUTORA-PROTAGONISTA	23
4.1.3. CONNOTACIONS PAISATGÍSTIQUES	26
5. VISIÓ I TRACTAMENT DE LES DONES DINS L'OBRA DE VAYREDA	30
6. CONCLUSIÓ	34
7. BIBLIOGRAFIA	36

1. INTRODUCCIÓ

La literatura catalana sempre ens ha portat a llocs, moments i records dels quals els nostres avantpassats ens van parlar; un paisatge, una cançó, o simplement un parell de frases que puguem relacionar a un lloc i un context determinat. Les persones, hem intentat viure sempre de records alegres i explicar anècdotes per commemorar moments feliços, però no sempre es pot viure de la brillantor. L'autora figuerenca Maria dels Àngels Vayreda, ha deixat alguns records i la seva experiència d'una època no tan alegre com d'altres que ens agradaria recordar, però igual d'important dins la cultura catalana, portant als lectors al marc de la Guerra Civil i l'exili de molts escriptors i escriptores del s. XX.

En relació amb aquest context i aquesta autora, és important remarcar la influència de les dones dins la llengua i la literatura catalana, les quals han deixat un gran ventall d'obres que s'han estudiat i en les quals s'han aprofundit amb molta cura. També hi ha altre gran ventall, on algunes autores del territori catalanoparlant encara no han estat descobertes i necessiten un cop de mà per ampliar la seva veu i el missatge que van voler transmetre i transmeten en l'actualitat. L'escriptora que es tractarà, doncs, és un exemple d'aquest testimoni que encara es podria estudiar amb molta més determinació, un fet necessari per entendre bé el que van significar la Guerra Civil Espanyola i l'exili dins el marc català i des de la mirada d'una dona escriptora. L'autora porta als lectors la seva experiència personal sobre la guerra i l'exili a través de les lletres, deixant un testimoni més personal i subjectiu d'aquella època, fins ampliar-ho a l'experiència col·lectiva que van patir molts catalans. Concretament, es parlarà atenció a la novel·la *Encara no sé com soc*, que es podria considerar l'obra més important de l'autora, publicada el 1970.

Encara no sé com soc, abraça un col·lectiu que va deixar de tenir veu dins el context bèl·lic de l'Espanya més feixista, trobant-se després en molts uns paisatges d'ira, tristor i desesperació. Dins tot aquest marc més fosc, l'autora també mostra amb la seva obra el toc d'esperança que es podia arribar a tenir marxant de les terres catalanes i del territori que va ser l'origen i les arrels de moltes persones, travessant l'oceà per cercar una vida nova. Amb aquesta obra, també s'introdueix als lectors a experiències que es podien relacionar fàcilment amb qualsevol família o col·lectiu

coetani a Maria dels Àngels Vayreda; la fam, les pèrdues, allunyar-se de casa..., trets que eren més freqüents i eren normalitzats per un instint de supervivència.

Amb la cerca i investigació acurada de diverses fonts de l'època i actuals, es farà una anàlisi sobre la recepció d'aquella obra que en realitat va ser ben rebuda per part del públic en aquella època en la qual va ser un llibre tractat pels diaris, els quals van fer crítiques positives sobre l'obra. Es farà una cerca dins els recursos en línia i físics que poden proporcionar una catalogació de revistes antigues com ara *Germinabit* o *El Noticiero Universal*, on es parla sobre la recepció de l'obra de Maria dels Àngels Vayreda i altres aspectes d'interès d'aquell moment, a banda de revistes i articles actuals que encara recorden favorablement la figura d'aquesta autora del s. XX.

Centrant-nos en els recursos esmentats, també es podrà mostrar la consciència de les limitacions que tenia la literatura catalana dins aquell període en què, passada la guerra, la manera més viable i adaptativa d'escriure per les autores catalanes era la premsa pública. Amb el món periodístic, també es mostra que hi havia unes grans limitacions per poder expressar els ideals dels autors i autores, havent de passar tots els textos per un filtre creat a causa de la guerra on probablement es perdia la seva essència i identitat, a banda de la seva llengua que tant defensaven. Finalment, es farà una lectura dels textos de l'autora, per esbrinar quins eren els seus ideals i què necessitava transmetre amb la seva escriptura als lectors d'aquella època i als que encara la llegim avui en dia.

2. MARIA DELS ÀNGELS VAYREDA

L'autora que es tracta en aquest treball neix a Lladó, un poble situat en l'Alt Empordà, l'estiu de 1910, concretament el 18 de juliol. Pel que fa als seus antecessors, se sap que el seu pare va ser Joaquim Vayreda i Olivas i la seva mare Josepa Trullol, tots dos personatges arrelats a la tradició carlina, una ideologia i moviment polític ultraconservador que anava en contra de qualsevol acte de liberalisme. Aquest fet, marcarà en part el recorregut vital i literari de Maria dels Àngels Vayreda, tal com s'explicarà a continuació. La família Vayreda va ser una família molt reconeguda en l'àmbit de les propietats rurals i en l'àmbit polític més aviat conservador.

A banda de la importància d'aquests dos corrents en la vida de l'autora, també hi havia una gran influència del món de la cultura dins la casa dels Vayreda: en aquella família hi havia mostres importants de pintura, escriptura i d'altres arts. Per part del pare, destaquen noms com Joaquim Vayreda i Vila, principal representant de l'Escola d'Olot i reconegut pintor per la temàtica costumista i religiosa, que també mostra els seus dots i afició pel món paisatgístic. També cal destacar la figura de l'escriptor Marià Vayreda, autor molt reconegut per títols com *La punyalada* o *Sang nova*. Per part de la mare, destaca el seu avi, Sebastià Trullol, poeta assidu dels Jocs Florals, que era també secretari del certamen barceloní i amic de Verdaguer, el qual va transmetre les seves coneixences literàries als seus familiars. Entre aquest grup de familiars erudits culturals, cal destacar també la figura de la germana de l'escriptora, la poeta Montserrat Vayreda, la qual va anar de la mà de la seva germana en l'àmbit literari, publicant obres com *Entre el temps i l'eternitat*, *Un color per cada amic* o *Afirmo l'esperança*, tots tres llibres de poemes amb gran reconeixement a l'època. Amb tot això, hi ha declaracions de Maria Àngels Vayreda on ella diu que: «aquesta ratxa sagrada que es porta a la sang, però que necessita que es treballi amb continuïtat per a superar-se i perfeccionar el que brolla espontàniament del nostre interior»¹.

Pel que fa a la seva educació, se sap que Maria dels Àngels Vayreda va estudiar amb unes monges que hi havia a Lladó i després va passar a estudiar amb les Religioses Filipenses de Barcelona. A causa de la feina del seu pare, el qual va guanyar unes oposicions de tècnic del Servei Agrari de Girona, la família va haver de traslladar-se a

¹ Frase extreta del llibre biogràfic *M. Àngels Vayreda* (2006), amb l'autoria de Joan Vallès Xirau.

Figueres (al carrer de la Muralla), ciutat en la qual es va casar el 2 d'agost de 1931 amb el farmacèutic i químic Joan Xirau Palau, amb el qual va tenir dues filles, Maria i Adela. Pel que fa al seu marit, Joan Xirau, aquest va obrir una farmàcia a Figueres el 1927, que va funcionar fins a final de la Guerra Civil. La guerra va suposar l'exili de Xirau i la seva família: d'una banda, ell va anar a parar al camp de concentració d'Argelers, del qual va sortir per a treballar en un laboratori de Perpinyà on s'acaba retrobant amb la seva esposa i filles. Després, Xirau marxa amb el seu germà a Mèxic per l'exili, pel fet que la seva família tenia gran renom en el món polític i, més concretament en el corrent republicà, tot i que ell no va exercir cap càrrec polític ni es va manifestar pel que fa a aquest tema. Durant el seu exili a Mèxic va ser nomenat professor de Química a la Universitat de Michoacán. Els Xirau, a diferència dels Vayreda eren progressistes i de tradició republicana i, a banda d'això, els familiars de Joan Xirau participaven activament en l'àmbit polític: Joaquim Xirau, un dels seus germans es va dedicar a la reforma educativa republicana, Antoni Xirau va ser el fundador d'ERC i Josep Xirau, fundador de la Unió Socialista de Catalunya i diputat a les Corts espanyoles. Això provocà en part un conflicte entre les dues famílies, d'ideals tan oposats, a l'esclat de la Guerra Civil. Amb tot això, Maria dels Àngels Vayreda va decidir seguir el seu camí pel bàndol republicà.

Pel que fa a la nostra autora, aquesta va haver de marxar amb les seves filles clandestinament a la casa paterna, on l'esperava el guardabosc de la casa, en Ribet, ja que no tenien els documents en regla. Tot i que la seva família era de dretes i del bàndol franquista, va ser confinada a la presó del seminari de Girona, per ser esposa d'un dels Xirau, família de gran força en l'àmbit republicà. Més tard, el 1940 n'acaba sortint i també marxa a l'exili, partint primer cap a Cuba per anar més tard a Mèxic. Mentre esperava el permís per anar a Mèxic des de l'Havana, la van acollir unes religioses filipenses de la capital, ja que la mare superiora era amiga de la família. Finalment, arriben a Morelia (Mèxic), on es retroba amb el seu marit, d'on han de marxar el 1943 per l'erupció del volcà Parícutín, traslladant-se a la capital mexicana.

A la capital, tota la família es va poder nacionalitzar com a mexicana, ja que Lázaro Cárdenas, el president de Mèxic en aquell moment, rebia amb els braços oberts els exiliats catalans. Allà, Vayreda va prosperar com a escriptora i guionista cinematogràfica, i va escriure guions com *Charro a la fuerza* i *El portero*, protagonitzada per Cantinflas. També va publicar contes a *La nostra revista* i articles en diaris i revistes mexicanes. Tot i això, ella, la seva família i els seus companys sentien un anhel per la seva terra natal, Catalunya. Així doncs, l'any 1950 tornen a terres catalanes, però abans van haver d'anar a París, on van haver de quedar-se un any perquè no aconseguien els seus salconduits (Franco deia que eren encara "rojos separatistas"). Finalment, el setembre de 1951, van poder tornar a Catalunya.

El 1952 arriba Joan Xirau i la família resideix a Can Noguer, la casa pairal del pare. L'autora va continuar amb la seva obra literària, participant també en cenacles artístics i literaris, sobretot el que girava entorn del poeta Carles Fages de Climent. El 1961 mor la seva filla Adela, fet que l'afecta molt profundament i també és un detonant per a escriure sobre la seva pèrdua i parli d'ella, sobretot en el poemari *La boira als ulls* (1977). Molts autors remarquen aquella època de l'autora, en la qual parla de la seva tristesa i el seu sentiment d'enyorança tan reflectit en les seves obres. La seva filla va deixar un fill de dos anys, Joan, el qual va cuidar amb tota la seva ànima². Amb aquest succés, es pot apreciar un canvi i un trencament en l'obra literària de l'autora, la qual, en un principi escrivia poesia sobre el paisatge, la bellesa de la joventut i l'amor, mentre que a partir de la mort de la seva filla, tota la seva obra pren un to molt més obscur i trist, amb un sentiment d'enyorament i melancolia destacable. El 1976 mor també el seu marit, Joan Xirau i, ella es queda sola a Figueres, però, tot i això, continua escrivint i llegint també als autors i autores nouvinguts de l'època, com Manuel de Pedrolo, Mercè Rodoreda o Maria Aurèlia Capmany.

Pel que fa al seu recorregut literari, se sap que l'autora alt-empordanesa ja escrivia poesia als set anys, fet que mostra el seu gran talent en aquest àmbit, que ja li venia de família. La primera obra poètica que va veure impresa va ser als setze anys, amb uns versos que formen part de l'estampa de la comunitat del seu germà Jordi. La

² A M. Àngels Vayreda (2006), es fa un esment de la relació familiar tan estreta que hi havia en l'entorn de Vayreda.

primera obra que va llegir va ser *La Divina Comèdia*, que va llegir d'amagat, i més endavant, ja en la seva adolescència es va interessar per altres autors, com Tolstoi, Dostoievski o Stendhal. Pel que fa a la literatura catalana, l'autora va llegir Ruyra, *Pinya de rosa* i, també, autors com Prudenci Bertrana o Víctor Català. Així doncs, l'autora va tenir uns bons fonaments literaris per tal de poder produir la seva obra més endavant fins a aconseguir premis pòstumament amb les seves obres, com el premi de novel·la Josep Pous i Pagès, per la seva obra *Els defraudats*. Finalment, el 1977 mor Maria dels Àngels Vayreda i, la notícia es va estendre molt ràpidament per tot Figueres. En el Ple municipal ordinari del mes de juny, el consistori decideix dedicar-li un carrer cèntric de la ciutat.

Per tant, amb tot això es pot apreciar que l'autora figuerenca va passar per moments molt diversos en la seva vida que inevitablement haurien influït en la seva obra d'una manera molt profunda, retractant-se a ella mateixa en molts dels moments que explica *Encara no sé com soc*. A banda de tot això, es veu que l'autora no va viure una vida del tot fàcil, així com tampoc la van viure moltes altres a causa de l'esclat de la Guerra Civil i les conseqüències que anaven lligades després a aquesta.

3. CONTEXT CULTURAL

Per començar a parlar de Maria Àngels Vayreda, cal contextualitzar la situació de la dona escriptora dins el marc cultural i literari que comprèn des de la segona meitat del segle XIX als anys trenta del XX i que adquireix una especial rellevància durant els anys de la Segona República. Aquesta contextualització ens hauria de permetre entendre com i per què han arribat les escriptores catalanes a tenir l'èxit que tenen actualment. a tenir l'èxit que tenen actualment.

Als inicis de la dictadura de Primo de Rivera, l'any 1923, la cultura es veu sotmesa a una gran repressió amb moltes limitacions institucionals que afecten el conreu literari català. És aquesta dictadura la que comporta el tancament de molts centres i la limitació de la llengua pròpia, provocant que hi hagués encara més sentiment de fervor per part dels escriptors catalans i impulsant-los a fer més obres. Primo de Rivera creia que el que estava fent era reduir i apagar a poc a poc tot el que tingués a veure amb la literatura catalana, però en realitat el que feia era donar encara més forces als escriptors catalans per crear més material i mantenir la cultura, provocant un augment en la producció literària. Tenint en compte els anys anteriors, en l'època del Vuit-cents, es volien fer créixer alguns dels gèneres literaris, com és la novel·lística, la qual va estar a l'ombra dels altres gèneres durant l'època anterior i, per tant, els escriptors i escriptores catalanes havien de parar especial atenció a la producció de novel·les. En aquest context, es podria dir que el gènere novel·lístic planta les seves arrels i torna a ressorgir el 1929, coincidint amb un gran dinamisme del mercat cultural. Com a conseqüència, amb la dictadura de Primo de Rivera hi ha un efecte advers al qual ell pretenia fer, en el qual en comptes d'apagar la flama de la literatura catalana, el que fa és encendre-la més i motivar-la per dur a terme un ressorgiment d'un dels gèneres més importants.

Més tard, el 1931, hi ha una petita crisi de la cultura en la qual no es fa tant consum literari. Aquesta crisi fou causada per diversos elements contextuais com són la mancança econòmica provocada pel crac del 29, el creixement de la venda de periòdics d'actualitat, la producció literària en altres llengües i la competència de la ràdio o el cinema, nous sistemes de comunicació allunyats de la literatura. Aquests factors tornen a fer retrocedir unes passes en el marc concret de la cultura catalana, la qual fins feia

uns anys havia lluitat per tornar a tenir èxit. D'aquesta manera, el gènere novel·lístic es va tornar a veure estancat i també hi havia un element contextual clau: la recepció d'aquesta mena d'obres. L'any 1931 els lectors buscaven una lectura fàcil i d'actualitat, per tant, feien consum de la premsa, deixant en segon pla les novel·les i provocant un menor nombre de vendes i menys desenvolupament d'aquestes en el món editorial. Així mateix ho expressa Armand Obiols³, dient que hi ha «la pobresa de la producció de novel·les a l'abast del públic inhibit», donant a entendre que el públic català es decantava abans per una lectura més fàcil i les novel·les no eren aquesta mena de producte. Tot i això, sempre va haver-hi la lluita per part dels autors per fer que la novel·la tingués cabuda dins el mercat editorial i dins el conreu literari.

3.1. LA PETJA DE LES AUTORES CATALANES DES DE LA DICTADURA DE 1923

Dins aquest context, on es fan diversos plantejaments per a introduir la novel·lística de nou a la cultura catalana, un dels factors més importants que cal considerar, és la introducció de la dona escriptora dins l'esfera cultural i la seva influència. Neus Real, en un dels seus textos, *Dona i literatura a la Catalunya de preguerra*, ens parla de la literatura i la dona en l'època d'abans de començar la Guerra Civil. Als inicis del s. XX, tal com s'ha esmentat la societat viu un seguit de canvis, entre els quals també entra l'entrada de les dones dins l'esfera pública, degut generalment a uns canvis socials lligats a una ideologia liberal on també s'inclouen els pensaments de la dona dins la cultura. A Catalunya és a partir del nou-cents quan les dones prenen gran importància tant en la producció literària com en el consum dins del mercat literari, mostrant així el seu arrelament a la cultura catalana tot i trobar-se en un context complicat. Aquest fet va ajudar a definir l'objectiu general dels escriptors d'aquella època, el qual era associar les obres a una Catalunya moderna, entesa per tothom.

Pel que fa concretament a la cultura femenina, en l'època de preguerra s'inicia un dinamisme del mercat literari de les dones. Per aquest motiu, s'incrementa el nombre de dones que posen en marxa els seus estudis lligats a les arts i es creen obres

³ Aquest crític literari català va parlar en diversos llocs sobre la crisi del català en el món editorial.

que trenquen amb la tradició que hi ha fins al moment. Dins aquest marc d'escriptora trencadora i independent entra Aurora Bertrana, autora que porta la imatge de la dona escriptora amb l'ajuda de moltes altres a un esglaó més alt, portant també la literatura catalana en general a un altre nivell, amb la intenció d'igualar-la a la literatura contemporània europea i fent-li lloc dins aquest context. Un altre dels noms més importants d'aquella època és el de Carme Montoriol, la qual destaca per la seva originalitat dins les seves obres i per la seva involucració dins el moviment feminista, lluitant sempre pels seus drets tot i estar sotmesa a l'exili i donant veu a la figura de dona escriptora. Aquesta mateixa autora és la que decideix donar veu i fer un canvi dins el gènere teatral, el qual també prové d'una època més aviat obscura pel fet de ser un gènere amb una estructura feble i amb moltes limitacions pel que fa als intents de modernitzar la posada en escena. És en aquest mateix moment quan l'autora decideix formular un escenari diferent, un escenari crític on porta a primer terme la crisi que hi ha en aquell moment i fa veure la realitat de la societat d'aquella època.

Per tant, podem concloure, amb Neus Real, que les dones escriptores ajuden a promoure una literatura trencadora que intenta impulsar la novel·la i el teatre, uns gèneres que anteriorment s'havien quedat estancats i que ressegueixen amb més força. Amb això també s'aprecia que és notable el creixement de la premsa en l'època de preguerra i també hi ha l'increment d'altres elements d'oci com són la ràdio i el cinema dins la societat, però hi ha la necessitat de mantenir aquests altres gèneres, trencant amb els cànons que tenien preestablerts anteriorment i intentant fer que tornin a tenir gran èxit trencant amb l'estètica tradicional que hi havia fins al moment.

3.2. CORRENTS LITERARIS ANTERIORS A LA GUERRA CIVIL

L'últim factor a destacar sobre el període anterior a la Guerra Civil és el tipus de literatura que es publicava en aquell moment. Es tracta d'una època plena de canvis i giris en la cultura catalana provocats pel context que l'envolta i pels esdeveniments que van succeint en aquell període previ al conflicte bèl·lic del 1936. La literatura passa per diverses etapes des de la dictadura de Primo de Rivera, passant també per la Segona República i travessant la Guerra Civil i l'exili de molts autors i autores catalans que s'esmenten en els següents paràgrafs.

A partir del 1925, ressegueixen autors com són Prudenci Bertrana o Joan Puig i Ferrer, donant importància a quin tipus de personatges volen crear i mostrar en les seves històries. Aquests autors recreen als seus llibres uns protagonistes que trenquen amb la tradició nietzscheana que seguien els anteriors autors modernistes, on el paper dels protagonistes es basava en lluitar contra les adversitats del medi hostil que els envoltava, però amb una estètica d'heroisme fictici que els caracteritzava. Entre el 1925 i el 1929 hi ha una nova reflexió on aquests autors decideixen que a la seva obra es parli de la destrucció dels personatges de ficció, fent un lligam amb una actitud més realista, més apropada a la realitat que viuen els escriptors i recuperant un model de narrativa que es va perdre abans, reformulant la temàtica dels llibres mitjançant un model de novel·la psicologista. Per tant, els autors d'aquesta època el que pretenen és posar sobre la taula uns individus amb problemes en el seu interior i s'enfronten a ells mateixos incloent la gran influència de l'entorn que els envolta.

En aquesta mateixa època, a banda de voler reformar el tipus de personatges que apareixen en les novel·les, hi ha altres corrents i característiques rellevants que formen part de l'època de preguerra. És en aquest període on també prenen gran importància les obres estrangeres promogudes per les editorials, en les quals es creen grans traduccions a la literatura catalana, fetes per autors com Josep Carner, Riba, Jaume Bofill i Ferrer i d'altres, caracteritzant-les per la seva fidelitat al text dels autors europeus i també per la seva originalitat a l'hora de fer la traducció dels títols. En aquest context, a banda de la novel·la psicologista de la qual s'acaba de parlar, la literatura també vol crear una realitat sobre les relacions humanes i socials, deixant de

banda el corrent anterior on hi havia la mostra d'un món burgès molt més còmic i refinat. És aquí mateix on entra el Grup de Sabadell, compost per Armand Obiols, Joan Oliver i Francesc Trabal, els quals paral·lelament a la novel·la predominant que hi ha en aquest període, pretenen fer una novel·la amb un sentit humorístic per així qüestionar la realitat que els envolta, des d'un punt de vista molt més satíric.

En els anys trenta apareix un altre corrent de literats joves, els quals decideixen fer una ruptura amb el psicologisme dominant en aquell moment. En aquest col·lectiu entra Salvador Espriu, el qual crea obres on es fa una reflexió interior sobre què és la condició humana, amb un distanciament per part dels personatges, amb l'ús de tècniques vinculades amb la ironia càustica, termes que continuaran predominant en les seves obres en la postguerra. Per tant, en aquella dècada el que s'aprecia és que hi ha dos corrents principals: en el primer, el que es fa és recuperar autors amb una base realista i psicologista, mentre en la segona altres autors com Pere Calders hereten l'humorisme del Grup de Sabadell, mostrant la realitat d'una altra manera. En aquest context també entra la defensa de Sagarra, que en alguns articles parla de la novel·la referint-se a ella com un mirall de la realitat, una eina per donar gran sublimitat al text i a la literatura catalana i per posar-la al nivell de l'escriptura de la resta d'Europa, trobant-se també enmig d'un moviment que pretén proposar una novel·la autobiogràfica on es puguin retratar les experiències personals dels autors per donar aquest toc psicologista que busquen.

També cal destacar la importància de les escriptores republicanes, les quals alcen la seva veu mitjançant un dels models més importants de comunicació: la premsa. És tanta la seva importància que es veu la seva gran involucració en els anys trenta en setmanaris i revistes, parlant sobre temes de cultura, però també parlant dels drets i l'educació de les dones dins una etapa plena de limitacions per a elles. Les autores coneixen diversos tipus de literatura, passant primer per una Bertrana immersa en els seus llibres de viatges fins arribar també a una Rosa M. Arquimbau o a una Anna Murià les quals es dediquen a escriure reculls de contes i obres teatrals que tracten els temes sociopolítics del moment, centrant-se més en la realitat que viu la literatura i la cultura de l'època de preguerra.

En l'ambient de les dones escriptores, també s'adapta aquest corrent psicologista, molt més allunyat del romanticisme que presentaven les novel·les anteriors, portant ara les seves protagonistes a la contemporaneïtat que els hi pertoca i tractant temes de debat com són la independència femenina, allunyada dels lligams matrimonials que s'haurien de seguir segons la societat d'aquella època. Tot i buscar la independència de la dona dins les seves obres, les autores també decideixen introduir que les protagonistes busquin un objectiu, el qual és la maternitat, sense dependre de cap mena d'amor moral o passional i passant a dedicar-se únicament als seus descendents.

A banda de la temàtica que impartia cada autora, és important recordar la seva influència dins el món editorial i la seva posició en el context cultural, parlant d'una data de gran importància per les autores catalanes: l'any 1934. És en aquest any quan una de les autores més rellevants del moment, Maria Teresa Vernet guanya el premi Crexells, el qual és el primer que concedeixen a una dona. Amb aquest fet i molts altres es demostra la força i la veu que tenen les escriptores en els anys trenta, tot i ser una època plena d'adversitats. Són alguns d'aquests noms els mateixos que es veuen obligats a exiliar-se: autores com Mercè Rodoreda, Anna Murià o Bertrana es veuen obligades a marxar de la seva terra i en aquest mateix context es veu la seva desesperança a causa d'aquest fet. Amb això, les autores només tenen una via per escapar d'aquesta realitat o per retratar tot el que estan vivint en aquell moment: l'escriptura.

Amb tot això es pot apreciar la voluntat dels escriptors de l'època de preguerra de trencar amb el modernisme i de mostrar uns personatges amb característiques lligades al psicologisme, a una recerca interior allunyada de l'heroïcitat. A banda d'això, hi ha la importància de la novel·la autobiogràfica entre els autors i autores de preguerra, que volen mostrar uns personatges que expliquin uns fets semblants als que els autors estan vivint. Tal com s'ha vist, també hi ha la importància del paper de la dona dins la literatura, que amb autores com les que s'han esmentat hi ha la intenció d'introduir uns personatges femenins que comencen a mostrar certa independència i el que ensenyen ara són els seus desitjos reals, que no depenen explícitament d'altra persona i busquen trobar-se a elles mateixes i saber qui són.

4. L'OBRA DE MARIA DELS ÀNGELS VAYREDA

Tal com s'ha explicat en punts anteriors, la producció literària de Maria dels Àngels Vayreda és molt variada des del punt de vista dels gèneres literaris. Així, escriu i publica poesia, novel·la i fins i tot guions cinematogràfics. L'autora figuerenca mai va deixar d'escriure i de vincular-se amb el món literari. Tot i les adversitats que es va anar trobant, sempre anhelava moure's per cercles cultes literaris i crear la seva pròpia obra, amb característiques que la fessin única. Amb tot això, cal remarcar també la gran importància que donava l'autora a tots els escriptors del seu entorn, fent sempre lectures de tots ells de manera acurada i rigorosa, llegint també autors clàssics de gran prestigi com seria Dante i autors contemporanis o nous, com Josep Pla, Mercè Rodoreda, Víctor Català o Maria Aurèlia Capmany.

Pel que fa a l'àmbit de la poesia, l'autora es proposa deixar, en gran part, constància de la seva experiència personal en molts dels seus versos, fixant en bon punt part de la seva biografia i les seves vivències. M. dels Àngels Vayreda es mostra vulnerable en tota la seva poesia, que arriba al lector per la seva sinceritat i sensibilitat en cada paraula. Tal com diu, Anna M. Velaz i Sicart⁴, «És en el grau de "versemblança poètica" i en el poder de suggestió que rau, en bona part, la vàlua del discurs poètic», mostrant la valuosa delicadesa que té l'autora en l'àmbit poètic. Pel que fa a dos dels seus poemes, *El testament d'Amèlia* i *Iris i l'amor*, és interessant el tractament dels personatges femenins, on hi és present el tema de les diverses menes d'amor, un ítem present en els seus poemes i en obres d'autores contemporànies a ella, com també ho és a l'obra que es tractarà en aquest treball. Aquest mateix tema no va tornar a aparèixer després de la postguerra, ja que també va ser vist com un aspecte tabú del qual no era necessari parlar i havia de ser censurat, com molts altres.

En la poesia de Vayreda es perceben ressons de la tradició poètica de la Renaixença o el Noucentisme i també, s'inspira en l'entorn dels romàntics europeus, els simbolistes francesos i en el corrent existencialista. Per tant, es veu com la figuerenca té un bon coneixement de molts moviments diversos i té la capacitat d'introduir-los

⁴ Anna M. Velaz i Sicart es dedica a parlar de l'obra poètica de l'autora figuerenca en un llibre biogràfic de Vayreda on, dedica un apartat anomenat *La poesia de M. dels Àngels Vayreda: De la vida a l'art de la paraula*.

tots en la seva obra, deixant una petja molt favorable i interessant en la poesia catalana.

En vida, l'autora va poder veure publicades tres de les seves obres: *El testament d'Amèlia* (1964), un poema dramàtic dividit en un preludi, tretze cants i un epíleg, *Encara no sé com soc* (1970) i una novel·la escrita en castellà, titulada *Plenitud de amor*, escrita durant el seu exili a Mèxic. La resta de les seves obres es publicaren pòstumament: el 1977 surt a la llum *La boira als ulls*, una obra que també mostra trets de la biografia de l'autora i que mostra un dels fets més importants de la seva vida: la mort de la seva filla, Adela. També es publica el recull de proses *La meva masia* (1978) i *Els defraudats* (1980), una altra novel·la de l'autora.

A banda de l'èxit que va tenir *Encara no sé com soc*, també cal remarcar la importància de l'obra *La boira als ulls* (1977), que mostra la seva etapa vital més dura, la qual inclou el patiment per la mort de la seva filla Adela, als vint-i-cinc anys. Aquesta obra té un pròleg de Marià Manent i consta de trenta-tres poemes que porten el lector al seu sentiment d'enyorança, dolor i tristesa provocats per aquella gran pèrdua. En aquesta obra, l'autora torna a mostrar més el gran lligam que presenta la seva vida personal amb la seva literatura, fent que totes dues vagin de la mà i exposin als lectors una Maria dels Àngels Vayreda més real i vulnerable.

Tal com s'ha dit abans, va continuar amb la seva obra literària, participant també en cenacles artístics i literaris, sobretot el que girava entorn del poeta Carles Fages de Climent. Des del moment en què torna a Catalunya, participa activament en els actes culturals de la seva ciutat, de l'Empordà i de Perpinyà amb els Jocs Florals. L'any 1954 obté un premi en el "Certamen Literario Mariano" organitzat per Acció Catòlica i l'Ajuntament de Figueres. També es fa una lectura del *Testament d'Amèlia* el 1963 al Casino Menestral de Figueres. D'altra banda, el juny de 1966 participa en l'homenatge en memòria de Caterina Albert, recitant el seu poema "A Caterina Albert, Víctor Català". A més, també obté diversos premis als Jocs Florals de Perpinyà com els esmentats a continuació:

- Diploma d'honor pel poema "El meu desig", l'any 1953.
- Médaille artistique pel poema "Casa pairal", l'any 1954.

- Médaille d'art du Cénacle pel poema "Balada de l'amor perdut", l'any 1955.
- Grande Médaille d'Art pel poema "La tramuntana", l'any 1958.
- Olivier d'Argent pel poema "Serenitat", l'any 1959.

D'aquesta manera, l'autora figuerenca podia donar a conèixer la seva obra, ja que era impossible poder publicar textos en català en el context de la dictadura franquista, on la llengua catalana era rebutjada al complet. Després d'obtenir diversos premis, és nomenada Mestre en Gai Saber per l'acadèmia rossellonesa l'any 1966.

Tota l'obra de Maria dels Àngels Vayreda tracta uns temes concrets, els quals són presents en diverses ocasions, siguin presentats en forma de prosa o de vers. El primer és l'interès de l'autora pel paisatge, pel territori català i la naturalesa, que tant es veuen reflectits en l'obra estudiada en aquest treball. També hi ha la referència al seu cercle més proper, dedicant poesies com *La boira als ulls* a les seves filles, al seu net i als seus germans i germanes, també dedicant algunes d'elles a les seves amistats més properes, a les quals tracta com a un tresor. A banda d'això, en la major part de la seva obra, es veurà el tema de l'angoixa constant, de la seva melancolia i anheli per una Catalunya lliure de cadenes, un tema que s'adequa a la perfecció al context en el qual viu l'autora. També mostrarà altre tipus d'angoixa, lligada a la seva família i a la protecció que ella vol per als seus estimats i la lluita que durà a terme per a intentar aconseguir aquesta.

Així doncs, el lector es troba enfront d'una autora lluitadora, que mai va deixar de banda el seu lligam amb la cultura i la literatura, que tant estimava. Es tracta d'una autora amb gran consciència de què està passant en aquell mateix moment i que té la necessitat d'expressar els seus sentiments sobre el paper. L'autora figuerenca aconsegueix portar als seus lectors a aquell moment i fer una aproximació (tot i que inimaginable) a tot el seu dolor i patiment dins el context dels exiliats i de la Guerra Civil.

4.1. ENCARA NO SÉ COM SOC

D'entre totes les obres de l'autora figuerenca, s'ha d'esmentar i parar especial atenció en la seva obra més coneguda, a banda de *La boira als ulls*. Parlo concretament d'*Encara no sé com soc*, obra que data la seva primera aparició l'any 1970. En el marc de la seva obra i gràcies a l'aparició d'*Encara no sé com soc*, l'autora guanya el premi Fastenrath a la millor novel·la publicada entre 1965 i 1971, fet que incrementa el prestigi de l'obra i atorga a l'autora un cert renom en l'àmbit nacional. D'aquesta obra se n'han fet cinc edicions d'ençà que va aparèixer el 1970. Apareixen tres edicions més el 1972, el 1985 i el 1994 i, finalment apareix la més actual, de la qual s'ha fet la lectura per a dur a terme aquest treball, que seria la cinquena edició del 2021.

Aquesta obra explica al lector el recorregut vital de la Teresa, una dona figuerenca que viu una de les etapes més complicades en les quals s'ha trobat Catalunya, la Guerra Civil. Se'ns explica la seva línia vital des de la seva infantesa fins a la seva vellesa, passant així per diversos fets que fan que es mostri el canvi de la Teresa al llarg de la seva vida, passant de ser una nena innocent i feliç a una dona experimentada i sòlida. Aquest canvi de caràcter de la protagonista és degut a esdeveniments que s'esmenten en els següents punts, com són els seus amors, la mort d'un dels seus éssers més estimats o les vivències dins el context de la Guerra Civil i l'exili. Sent ella mateixa la narradora d'aquesta història, relata diverses situacions en què es troba amb una sèrie de personatges que la fan evolucionar fins a trobar-se a ella mateixa i estimar-se a ella abans que als altres, cosa que no havia fet fins al final del llibre. Per tant, a *Encara no sé com soc* se'ns retracta la vida d'una dona lluitadora que ha superat molts obstacles per ella i pels seus, fins a poder aconseguir d'alguna manera la pau que tan necessària li era, tot i haver perdut gent pel camí.

4.1.1. RECEPCIÓ DE L'OBRA DINS EL CONTEXT I IMPORTÀNCIA DE LA PREMSA

Maria dels Àngels Vayreda va tenir gran reconeixement arreu del territori empordanès i català, estenent la seva veu mitjançant un dels mètodes de comunicació més important de l'època: la premsa. Diverses fonts són testimonis de la seva involucració en la publicació d'articles dins d'alguns setmanaris que s'esmentaran en aquest mateix apartat. L'autora, a banda de tenir gran participació dins la premsa catalana, també era partícip de molts actes literaris que es feien en la capital de comarca, Figueres, promovent d'aquesta manera la cultura i la literatura catalana.

Pel que fa al context on es movia Maria Àngels Vayreda a l'hora d'expressar-se, se sap que l'escriptora alt-empordanesa col·laborà en diverses revistes de caràcter satíric, com és *El Be Negre*⁵ (1931), però també va tenir influència en les revistes religioses centrades en la cultura catalana, com és el cas de *Vida parroquial* o de *Germinabit*⁶. En aquestes revistes, l'autora deixava volar la seva originalitat, amb la publicació d'articles literaris on feia homenatges a altres autors i autores i, de tant en tant, també publicava alguns dels seus poemes dins aquestes. A banda de la seva activa participació en aquestes revistes, Maria Àngels Vayreda també va participar, tal com s'ha dit, en molts actes literaris que es feien a Figueres, amb homenatges a altres autors i autores com Victor Català. Un d'aquests actes va ser la Festa de la Poesia de Figueres (1966), organitzada per l'Agrupació de Cultura de l'Entitat. En aquest mateix acte, es feia una presentació dels poetes contemporanis, com Carles Fages de Climent, les germanes Vayreda, Jaume Maurici o Carme Guasch, però també es feia homenatge a poetes passats, com Anicet de Pagès de Puig i Lluïsa Trullol i Plana. En aquest mateix acte, l'autora va regalar als oients un cop més un fragment íntim de la seva poesia, on mostrava el seu enyor, probablement per la mort de la seva filla l'any 1961, dient paraules com les següents: «La flor cau damunt del camp sobre meu l'enyorança»⁷.

⁵ Setmanari arxivat en plataformes com ARCA.

⁶ *Germinabit* fou una revista creada el maig de 1949 per la Unió Escolania de Montserrat i precedent de la revista Serra d'Or.

⁷ Es publica un article l'any 1970 referent a la VIII Edició de la festa de la poesia escrit per Joan Ignasi a *Vida Parroquial*, on parla d'alguns dels autors que hi participen en aquest esdeveniment cultural.

A banda de la gran importància que va tenir l'autora en relació amb la premsa catalana, també cal tenir en compte com va ser rebuda la seva obra dins el context que l'envoltava. Hi ha molts autors que han esmentat la petja que va tenir Maria Àngels Vayreda dins el camp literari, com són Miquel Dolç o Josep M. Capdevila al seu article *Del retorn a casa*, els quals elogiaven activament el seu recorregut en la cultura catalana. L'autora és esmentada en diverses ocasions per la seva grandesa a l'hora d'escriure, la qual va ser guardonada amb un premi per *Serenitat*, als Jocs Florals de la Ginesta d'Or del 1959. També va ser tema de conversa una de les seves obres més destacables, *La boira als ulls*, per la seva temàtica i el seu sentimentalisme més profund, lligat directament al dol de l'autora per la pèrdua de la seva filla. Una altra de les seves obres que va ser criticada va ser *El testament d'Amèlia*, la qual descriuen com un poema que no sembla d'aquella època, així com recorden amb aquest mateix tret en el *Comte Arnau* de Sagarra.

Pel que fa a *Encara no sé com soc*, l'obra va ser molt ben rebuda pels autors catalans contemporanis a l'escriptora empordanesa. En primer lloc, cal remarcar l'opinió de Carles Fages de Climent, el seu avalador, el qual diu que Vayreda havia escrit: «una novel·la que jo no dubto a considerar la millor, un cop feta la grandiosa excepció de *Solitud*, entre totes les que han nascut en aquelles comarques i que en tot o en part s'hi inspiren»⁸. També han parlat altres autors i autores, com és Maria Àngels Anglada, la qual reconeix els mèrits que té aquesta novel·la, ja no només per la temàtica i les traces autobiogràfiques, sinó que també lloa el seu estil, el llenguatge i la seva qualitat, que pot agradar a qualsevol lector. Anys més tard, altres com Vicenç Pagès, remarquen també que es tracta d'una obra excel·lent, alhora que amarga i melodramàtica. A banda dels autors catalans que van manifestar la seva opinió sobre *Encara no sé com soc*, també és interessant el fet que les revistes espanyoles també parlaven de la seva obra i vida positivament, com és el cas del setmanari *Ampurdán*⁹, on es lloen les obres de les germanes Vayreda.

⁸ Al pròleg d' *Encara no sé com soc*, C. Fages de Climent parla sobre l'obra, dient afirmacions com aquestes a la p. 41.

⁹ El setmanari *Ampurdán* fou el setmanari de la FET i la JONS, partit del règim franquista.

En definitiva, amb aquests exemples es pot veure que l'obra de l'autora empordanesa va tenir molts comentaris positius i grans lloances, ja siguin al seu estil, la temàtica o la forma del text. A banda d'això, es pot apreciar que l'escriptora es va involucrar plenament en el que era el canal de comunicació més important d'aquella època, la premsa, deixant empremta de les seves poesies i la seva opinió respecte de temes que envolten la cultura i la literatura catalanes.

4.1.2. RELACIÓ AUTORA-PROTAGONISTA

En moltes obres es veu reflectida la vida d'una autora o autor mitjançant els seus protagonistes, creant així un lligam entre tots dos i una via per a poder expressar-se. Aquest cas el veiem també en *Encara no sé com soc*, on la protagonista de l'obra, la Teresa, curiosament mostra molts trets que la poden relacionar directament amb l'autora, Maria Àngels Vayreda. Hi ha alguns fets vitals de la protagonista que recorden a la vida de la seva autora o, fins i tot, podrien ser idèntics, tot i que hi ha petits canvis que fan que el lector cregui que es tracta d'una ficció literària, però la realitat és que *Encara no sé com soc* és una peça amb molts trets autobiogràfics. Per tant, s'aniran desglossant a poc a poc del llibre alguns capítols on es veu aquesta gran relació que hi ha entre autora i la protagonista.

Ja en el primer capítol es relaciona la protagonista del llibre amb l'autora fent referència a la seva terra, l'Alt Empordà, lloc pel qual totes dues senten gran amor en l'època del començament de la Guerra Civil. El paisatge, tal com es comenta més endavant és un dels trets més importants d'aquesta obra literària i de la vida de l'autora, ja que hi ha un gran arrelament d'aquestes dones a la seva terra, als paisatges catalans i concretament a l'Alt Empordà. També coincideixen en aquest sentiment d'enyorança a la terra quan totes dues són a Mèxic, un país amb paisatges desconeguts que no tenen res a veure amb els trets geogràfics d'on elles havien nascut. Pel que fa a l'autora, ella mateixa mostra en els seus textos que troba molt a faltar la seva terra, així com la trobaven a faltar molts catalans que es van veure obligats a exiliar-se i, la Teresa, també mostra aquest enyor, veient que no té cabuda dins la societat mexicana i que realment el que està fent allà és adaptar-se, però no viu amb la mateixa felicitat que sentia a casa seva.

Un altre tret important que s'esmenta al primer capítol i relacionaria a Vayreda amb la seva obra és el dels familiars de la protagonista i les seves diferents ideologies, que també es mostren a mesura que passa la història. En primer lloc, es diu que els pares de la Teresa eren catòlics i conservadors, així com ho eren els pares de Maria dels Àngels Vayreda, els quals eren de tradició carlina i molt catòlics. D'altra banda, hi havia dins la família una ruptura amb aquesta ideologia tradicionalista, més enfocada al liberalisme, liderat per Maria Àngels i el seu marit, Joan Xirau, el qual, tal com s'ha dit anteriorment, era del bàndol republicà, així com ho és l'Albert, el marit de la Teresa. Per tant, totes dues comparteixen també aquest esperit republicà i de lluita, en contra dels valors que van intentar introduir els seus pares, molt contraris als seus pensaments.

Una altra figura del llibre que manté grans semblances amb un familiar de Vayreda és l'avi; en el cas de la Teresa, es parla d'un avi molt bohemí, el qual freqüentava el cafè del Liceu i sovint anava a Barcelona, per trobar-se amb els cercles literaris més importants del context, així com ho feia l'avi de l'autora, Sebastià Trullol, el qual tenia gran relació amb la cultura i la literatura catalana, col·laborant també als Jocs Florals. Un altre personatge que mostra semblances autobiogràfiques de l'autora és el pare de la Teresa, el qual per motius de feina va haver de portar a la família a la capital de comarca, Figueres, així com ho va fer Joaquim Vayreda. L'últim personatge que podria fer al·lusió a una de les persones més properes a l'autora és el marit, en el cas de l'Albert, es parla d'un home de ciències del bàndol republicà que es dedica plenament a la seva feina, mentre que Joan Xirau també ho era, contrastant amb Maria dels Àngels, la qual era una dona de lletres així com mostra també la Teresa, la qual al capítol final diu: «Sí, aquí, en aquesta casa, he escrit la novel·la de la meua vida» i que també sent predilecció als llibres de Dante i, més concretament, a la *Divina Comèdia*, que totes dues llegeixen d'amagades. Un altre tret que s'esmenta en els primers capítols és el de la infantesa de la nostra protagonista, la qual va internar en un col·legi de monges de Barcelona quan era petita, juntament amb la seva germana, així com ho va fer també l'autora, la qual va estudiar primer amb unes monges de Lladó i més tard amb les Religioses Filipenses de Barcelona.

Finalment, l'últim tret que relacionaria a l'autora amb la protagonista abans de l'exili és la mort de les seves filles. Pel que fa a la filla de Maria dels Àngels Vayreda, aquesta mor el 1961 per malaltia i, pel que fa a la filla de la Teresa, la Roser, la qual té una mort tràgica a causa d'un bombardeig a Figueres en plena Guerra Civil. Aquest és un dels trets més importants que estableixen el lligam entre aquestes dues dones, que comparteixen el patiment i turment que comporta la mort d'una filla.

Un cop acabada la guerra, la Teresa i l'autora es veuen obligades a marxar a l'exili, amb dues històries pràcticament idèntiques. En primer lloc, hi ha el cas dels marits, els quals en un principi ja recomanen marxar a França i, l'Albert acaba en un camp de concentració fins a poder trobar-se amb la Teresa a Tolosa, mentre que en Joan Xirau, marit de Maria Àngels Vayreda va a parar a un camp de concentració d'Argelers i, més tard, en sortir d'allà es retroba amb la seva dona i fills a Perpinyà, on aconsegueix feina. Després d'estar reclutats al camp de concentració, els marits juntament amb les seves famílies decideixen travessar l'oceà per exiliar-se a Mèxic; en el cas de Joan Xirau, marxa directament a Mèxic amb el seu germà i, més tard, Vayreda va amb les seves filles primer a Cuba i després a Mèxic, així com ho fa la Teresa. Pel que fa als personatges de la nostra història, l'Albert marxa primer a l'Havana, a diferència de Xirau, el qual va directament a Mèxic.

En aquest procés d'exili, l'autora i la protagonista coincideixen amb alguns personatges que facilitaran aquest canvi de vida tan dràstic al qual es veuen sotmeses; a Cuba, totes dues són acollides per unes monges que s'han mencionat anteriorment i es relacionen amb la infantesa d'aquestes dues dones i, a Mèxic, coincideixen amb famílies que estan passant per la mateixa situació que elles i amb això decideixen fer vida social entre tots i estableixen uns lligams. A banda d'això, a Catalunya també tenen un conegut que les ajuda i els facilita l'arribada a les respectives cases pairals, on es retroben clandestinament amb les seves famílies; és el cas del guardabosc, que la germana de Maria Àngels Vayreda menciona en alguna ocasió i ajuda a retrobar-se amb la seva família, així com ho fa el guardabosc d'*Encara no sé com soc*.

En definitiva, tots aquests exemples ens permeten concloure que la Teresa és un reflex de Maria Àngels Vayreda i de la seva vida, comparteixen experiències vitals gairebé idèntiques que l'autora decideix retocar per no fer que es descrigui exactament el que va ser la seva vida, però aquesta obra és un testimoni molt viu del que va viure aquesta dona en l'etapa de Guerra Civil i d'exili amb tots els seus obstacles.

4.1.3. CONNOTACIONS PAISATGÍSTIQUES

Tenint en compte la gran importància que té el tret autobiogràfic de l'autora dins aquest llibre, també és necessari parlar de la gran subtileza i estima amb què tracta la seva terra, Catalunya. En molts dels episodis d'*Encara no sé com soc*, la veu de la Teresa descriu molt meticulosament el paisatge, passant primer pels espais de Catalunya i descrivint també espais de França i del continent americà, explicant com són els escenaris de Cuba i Mèxic. Així doncs, en aquest apartat analitzarem el paper del paisatge al qual l'autora vol donar tanta importància per demostrar el seu arrelament als seus orígens i la seva estima al territori català i, també, remarcar la seva exaltació i sorpresa en veure territoris que no havia vist mai, com són els climes tropicals de Cuba i Mèxic.

Pel que fa a Catalunya, la veu narrativa descriu des del segon capítol cada paratge per on passa, activant els seus sentits per parlar de l'olor de les plantes, del cantar dels ocells (concretament de tords i picots) i dels diversos elements de la natura que veu, com són els olivars, l'hort i els rosers. Per altra banda, parla també del poble on passava les temporades al mas dels seus avis. L'autora decideix relacionar la visió del paisatge amb les etapes vitals de la Teresa, que en els primers capítols mostra la mirada d'una nena i d'una adolescent sobre el territori català. La Teresa petita veia els boscos i les muntanyes properes al Lladó com uns escenaris gegantescos, colossals. És aquesta mateixa visió de nena la que descriu la ciutat de Figueres, que creu que és la ciutat més gran que ha vist mai i de les més boniques, mostrant que no ha vist gairebé món i que qualsevol lloc, per petit que sigui, li semblaria impressionant. Va avançant la història i la protagonista descobreix unes altres ciutats amb paisatges diferents a Figueres: veu Olot en la llunyania, descrivint-la com una ciutat envoltada de verdor amb grans muntanyes, amb una fauna característica d'allà, plena de faigs i falgueres i, també

arriba a Barcelona, una ciutat molt més urbanitzada que les altres dos que s'han esmentat, un espai industrial i amb molt més dinamisme que qualsevol altre.

És a partir del cinquè capítol quan la mirada de la Teresa comença a canviar, ja que torna a Figueres i ja no la veu com aquella ciutat grandiosa i excel·lent que va veure de petita, ara creu que a aquell lloc li falta el moviment que té Barcelona, que no és una ciutat tan avançada ni modernitzada. Ara mostra els paisatges des de la mirada d'una adolescent que necessita viure noves experiències i, per fer això no busca els entorns rurals, sinó que busca uns indrets més urbans i dinàmics. En aquesta mateixa etapa és quan la protagonista descobreix una nova ciutat allunyada del que havia vist fins ara, una ciutat d'ensomni que descriu com una ciutat antiga, envoltada de pedra groguenca i negrosa i arrupida entre boires, plena d'arcades i porxos de pedra que la porten a un món totalment diferent, ni tan urbà ni tan rural. Parla concretament de la ciutat de Girona, una ciutat en la qual la protagonista se sent allunyada de tot, en una esfera plena de màgia on també passa una de les seves millors èpoques acompanyada de l'Eugeni, un dels seus amors. Aquest tret és important, ja que es veu que l'estat d'ànim de la protagonista va molt lligat al paisatge i al seu entorn, per exemple quan parla del paisatge gironí com un espai allunyat de la resta, un espai on ser feliç i on viure el que seria un conte de fades per la Teresa.

Quan ja és adulta i forma la seva família, la Teresa descriu un dia qualsevol en un gran parc de Figueres, un dia d'hivern clar i amb una llum enlluernadora. En aquell mateix moment, la Guerra Civil ja ha començat i la protagonista ens descriu els seus pensaments dient: «No podem queixar-nos, Déu és bo amb nosaltres». (p. 114). Tot i això, aquest pensament no dura gaire, ja que en aquell mateix moment se senten uns avions, els mateixos que destrueixen immediatament la ciutat de Figueres que la Teresa veia amb tan bons ulls, veient ara una ciutat destrossada a causa dels avions que també provoquen la mort de la seva filla. La Teresa ho torna a descriure tot, però amb molta més obscuritat i fredor: «Els bancs on moments abans els vells prenien el sol estaven ara molts d'ells partits pel mig. Braços i cames i trossos de roba fumejant penjaven de les branques nues. Mares plorant corrien embogides buscant els seus fills desapareguts. A terra es veien uns clots amples i fondos i pertot arreu cares esglaiades

que expressaven demència»¹⁰. En aquest moment, ja hi ha la mirada d'una dona que partint de la seva pèrdua, veuria a partir d'allà el món d'una altra manera, una manera molt més crua i amb mancança de bellesa.

Totes les ciutats que havien vist ella i la seva família no són ciutats plenes de llum i dinamisme, no presenten l'alegria inicial, sinó que ara mostren un sentiment de tristor. És ella mateixa la que es veu obligada a anar a Barcelona, la qual era la ciutat amb més moviment que havia vist abans i que en aquell moment veu com una ciutat trista, plena de fam i destruïda per les bombes. En aquest mateix moment la protagonista lliga directament el seu estat d'ànim a la natura, on es crea un paral·lelisme de la seva actitud amb un mar sense cap vent, enganyós i que duu a dins seu elements de desordre i de tempesta. Figueres també passa a ser una ciutat desconeguda per la protagonista i probablement va ser-ho també per l'autora després dels bombardejos, ara es veu un paisatge ple de ruïnes i desolació on ja no queda més que metralla de la guerra.

A partir d'aquell moment, la protagonista ha de marxar a França, lloc al qual no dedica gran descripció paisatgística, però sí que descriu com un territori diferent del de casa, un territori diferent de les terres que enyora. Després de passar uns dies en territori francès torna al poble, a casa seva que tot i haver patit per la guerra, encara conserva l'encant del paisatge alt-empordanès, un paisatge diferent de l'inicial, però amb trets que l'identifiquen com seria el soroll del rierol que salta entre els penyals. Ella mateixa parla d'un paisatge que li és tan conegut i estimat, un panorama inigualable per la resta de llocs on havia estat abans. Aquí mateix és quan la Teresa s'acomiada de les terres catalanes, ha de dir adéu al blau de bugada del Mediterrani, als blancs Pirineus i els vigilants de Barcelona, el Tibidabo i Montjuïc per anar ara a un escenari totalment diferent del de Catalunya.

La protagonista es veu obligada a fer el que fan alguns dels catalans en aquella època: marxar de casa i marxar a l'exili. Arriba a l'Havana, un lloc amb un paisatge totalment diferent dels que havia vist abans, amb una fauna plena de plantes tropicals i cases acollidores, cosa que no havia vist des de feia molt de temps. En aquest punt no sap valorar aquests paisatges tan luxosos i allunyats de la guerra, ja que tot i tenir el

¹⁰ Fragment extret de l'obra *Encara no sé com soc*, p. 115.

caliu en aquell mateix lloc, enyora casa seva i els paisatges empordanesos. A Mèxic li torna a passar el mateix, es troba dins un paisatge molt més estrambòtic i ple de color, allunyat de la seva normalitat, la qual continua trobant a faltar. En els paisatges mexicans, la Teresa veu la semblança amb el territori de casa, comparant per exemple l'altitud del lloc on es troben, la qual recorda a l'altitud del cim del Canigó, que la fa sentir de la mateixa manera. També quan arriba al centre de la ciutat veu les semblances amb els paisatges catalans, recordant també el dinamisme del nucli urbà que recorda a Barcelona en la seva adolescència, una Barcelona que tal com s'ha dit presenta un gran dinamisme i modernitat respecte als altres llocs.

Al final de la seva història, es veu com la Teresa intercanvia cartes amb el seu antic amor, l'Eugeni, el qual li descriu sempre les terres catalanes, ja que ell segueix allà. Amb aquest fet, fa que la nostra protagonista tingui encara més actiu el sentiment de nostàlgia respecte a casa seva i mostra la seva necessitat de tornar. Tot i tenir al seu fill i la seva neta allà, no sent que tingui cap arrelament amb Mèxic i no se sent integrada ni còmoda, tot i haver tingut una gran rebuda com la major part dels exiliats catalans. Per tant, finalment ella decideix tornar allà on es va criar i on va passar l'inici de la seva etapa vital, tornant a la casa que va ser de la seva sogra i tants records guardava. En aquella mateixa casa és on es preocupa pel conreu de les finques i es dedica plenament al que tant havia enyorat durant tants anys: a les terres catalanes.

5. VISIÓ I TRACTAMENT DE LES DONES DINS L'OBRA DE VAYREDA

En el context de la Guerra Civil, la figura de la dona era encara una figura infravalorada, tot i tenir una mica més de llibertat a l'hora de fer certes coses, tal com s'ha vist en l'apartat dedicat al context cultural de l'autora, on les escriptores tot just començaven a prendre més renom en aquell període amb les col·laboracions en diaris. Aquest llibre representa a la perfecció moltes situacions que descriurien els comportaments de la dona en aquella època que es diferencia tant de la visió actual gràcies, en gran part, a les reivindicacions del feminisme. Dedicarem aquest apartat a descriure dos dels personatges d'aquesta obra: la Teresa i la Mercè, dues germanes ben diferents entre si que representen dos tipus de dona. A banda d'això, també es farà menció dels diversos amors que té la Teresa al llarg d'aquesta història i de com afecta això a la seva línia vital, mostrant també el lligam i la dependència o independència (depenent del moment) de les dones en diverses situacions amoroses.

En primer lloc, farem referència als amors que té la Teresa al llarg de la seva història en el llibre *Encara no sé com soc*. Ja des de ben petita la protagonista parla de personatges que la fan experimentar les diverses etapes que podria tenir l'amor d'una dona i les seves diverses cares. En primer lloc, hi ha l'amor innocent i d'infantesa, que en el seu cas porta el nom d'en Quico. Allà la Teresa experimenta una etapa d'il·lusió des de la mirada d'una nena i una rebel·lia que senten tots dos amb el seu primer "enamoramant", que creuen que serà el primer i el definitiu. Més tard, amb la mirada d'una dona adulta és ella mateixa qui diu que era un joc de nens i que tot i ser el primer, no vol dir que sigui l'indicat.

És quan arriba al col·legi de monges de Barcelona on la protagonista ens parla de les seves dos següents relacions. En primer lloc, ens parla del seu lligam a Déu, que considera una relació mística i plena de fe, prenent com a referència la figura de les monges que el veneren com si fos un amor idíl·lic i únic. Per tant, la Teresa en aquell moment creu que aquest és un dels seus enamoraments més profunds, ja que no es tracta d'un amor passional ni físic, tal com els que té a mesura que passa la història, sinó que és un amor místic i invisible. Durant tot el llibre, la nostra protagonista passa per diverses crisis de fe que la fan dubtar de l'amor que sent per Déu, sentint-se influenciada pel seu entorn i per les diverses coses que li van passant, com són la

pèrdua de la seva filla o la guerra. Veient uns paisatges tan plens d'horror i tristesa, dubta de si existeix aquella figura que tan bé descrivien abans les monges i, per tant, de l'amor que sent cap a ell. De totes maneres, al final la protagonista es retroba amb la seva fe, la qual semblava que ja havia perdut i, així, la torna a introduir a la seva vida. En el col·legi de monges, tal com s'ha dit hi ha un segon amor, el qual es podria descriure com un moment de descobriment i experimentació per la Teresa adolescent. Aquesta relació és establerta entre la protagonista i una de les seves companyes del convent que mitjançant una carta declara el seu amor cap a ella i a partir d'allà tenen trobades, fins que un dia les enxampen i les castiguen. En aquell moment, ella no entenia el motiu del seu càstig, ja que era un sentiment positiu i bo, tot i que era una cosa mal vista i escandalosa, encara ho era més en un col·legi religiós.

Començant la seva etapa d'adolescència hi ha el que és el seu primer amor real, un enamorament on descobreix la feminitat i la maduresa, perquè en aquella etapa vital és quan veritablement comença a entendre el que és l'enamorament de debò. Probablement és un amor poc usual, però la Teresa comença a tenir sentiments pel seu cosí Eugeni, el qual des del primer moment mostra que està boig per ella. Aquesta història sembla que acaba quan la Teresa li confessa que s'ha casat amb l'Albert, però de totes maneres l'Eugeni sempre està present en la seva ment. Per tant, la seva relació és una relació que en un principi sembla moguda pel desig i la passió, però també es manté pel fet que a la protagonista li agrada ser desitjada i, en l'Eugeni troba aquest sentiment. Finalment, quan l'Albert ja és mort, ella veu que ja no hi ha cadenes que li impedeixin tornar amb l'Eugeni, tot i que acaba buscant una cosa diferent d'una relació amorosa amb altra persona, que és el seu amor propi i cuidar-se a ella mateixa.

Tal com s'ha mencionat hi ha una altra figura important en la vida de la Teresa, la qual és la figura del seu marit, l'Albert. Tots dos tenen una història bastant complexa, ja que aquí entra la infidelitat de l'Albert amb la Mercè o l'enamorament secret que té la Teresa amb l'Eugeni, però en tot moment ella admet que el seu veritable amor és ell. Tot i haver passat tots els obstacles que els hi posa la vida, tots dos saben que la seva relació és més forta que totes les circumstàncies que poden aparèixer i, que estan destinats a estar junts. Per tant, la Teresa veu que tot i haver passat per la vida de

diverses persones i haver experimentat relacions molt diferents, l'Albert és l'amor de la seva vida.

Un amor que cal esmentar també de la protagonista és aquell amor que no és passional ni carnal, tampoc és un amor de parella, sinó que és l'amor que sent pels seus familiars i, més concretament pels seus fills i la seva neta. És amb aquests personatges que es mostra una Teresa protectora i una figura maternal completa, ja sigui mostrant moments de cruïlla com és la mort de la seva filla o l'enveja que sent per la dona del seu fill o passant per moments feliços com l'orgull que sent per aquest últim o el naixement de la seva neta. Hi ha diverses situacions que mostren un instint maternal, de dona adulta i madura que fan que la Teresa no tingui necessitat de portar una relació de parella, veient que té el que necessita en altres éssers estimats.

Finalment, és interessant destacar l'últim amor de la Teresa: el seu amor propi. La protagonista, com s'ha vist, ha passat per diverses etapes i diverses relacions amoroses, però no és fins al final del llibre on ella veu que no necessita parella ni estar lligada a ningú per sentir-se feliç, per tant, no necessita dependre d'altres persones. En el final de la seva història, la Teresa marxa lluny dels seus familiars i torna a casa, l'únic lloc on se sent segura del tot i se sent completa, deixant enrere el seu fill i la seva neta per centrar-se en ella. També hi ha un moment on sembla que vulgui tornar amb l'Eugeni, però veu que ja no és necessari pel fet que se sent bé amb ella mateixa i no necessita una altra persona per sentir-se viva. Per tant, tot i que la protagonista diu que encara no sap qui és, sí que sap que no necessita a ningú més.

Pel que fa a la diferència de les figures de la Mercè i la Teresa es veu que són dones totalment contràries, totes dues passen una infància idèntica, però es converteixen en dones que segueixen uns camins paral·lels. Pel que fa a la protagonista, tal com s'ha vist ella passa per una vida on s'estableixen els canons de la societat del moment on hi ha la importància de casar-se aviat amb un home de bon ofici i formar una família, dedicant-se en major part a les tasques de la llar. D'altra banda, la Mercè és una dona totalment diferent, acostumada a la gran ciutat de Barcelona, la qual presenta costums diferents. Ella és una dona independent, segueix els seus estudis i crea el seu negoci sense haver de dependre d'una figura masculina i veu que no hi ha necessitat de casar-se, ja que la vida d'una dona sola també és apta,

tot i no ser ben vista dins la societat. És molt notable aquesta diferència en el moment en què la Mercè passa uns dies a casa de la Teresa, veient que totes dues porten vides molt diferents, només reflectint això amb el seu aspecte. També es veu en el moment en què parlen de les relacions matrimonials, les quals la Mercè veu com una ximpleria i realment inservibles. Per tant, amb aquests trets es veuen dues figures femenines molt diferents entre si i també quin model de vida s'havia de seguir en aquella època, ja que si les dones es feien valdre per si mateixes i sense cap ajuda estava mal vist i no era "normal". En definitiva, amb *Encara no sé com soc* es veuen diversos models de vida de les dones i les diverses relacions que podien tenir aquestes en aquella època, apreciand també com eren rebudes dins la societat.

6. CONCLUSIÓ

La contextualització i l'anàlisi de l'obra i la vida de Vayreda permet apreciar la capacitat de l'escriptora de crear històries on es reflecteix la seva realitat, la realitat d'una dona enmig de la Guerra Civil i l'exili que també representaria una identitat col·lectiva que engloba a moltes persones que van passar el mateix que ella. És d'aquesta manera com, mitjançant la protagonista d'*Encara no sé com soc* es deixa un testimoni més del que es va viure en aquella època d'incertesa i d'inquietud, on ningú sabia del tot com seria el futur després de la guerra, mostrant tota la línia vital de la Teresa, una dona que viu tots els horrors que es van viure a partir del 1936, on passa pels bombardejos, les morts de coneguts i l'exili. Així es mostra la realitat de moltes persones, on entra el tema de la Guerra Civil des d'una perspectiva molt més íntima i subjectiva, un punt de vista en el qual es tracta la psicologia del personatge de la Teresa.

Amb *Encara no sé com soc* i Maria dels Àngels Vayreda també s'exemplifiquen trets del context cultural en què vivia en el qual, tal com s'ha dit, les autores feien publicacions en revistes o diaris, associant aquest mètode de comunicació amb la literatura femenina i, en el cas de Vayreda, fent publicacions en revistes com *Germinabit* o *El Be Negre*, amb alguna publicació de poemes de conreu propi o bé amb tributs a autors contemporanis i antics. També s'exemplifica amb la seva obra el model de novel·la predominant d'aquella època que es basa en una novel·lística autobiogràfica i psicològica, on s'entra de ple en l'actitud de la Teresa i el seu estil de vida, però també reflectint quins problemes i obstacles viu l'autora mitjançant la seva protagonista, situant-la en el seu mateix context amb circumstàncies molt semblants a les seves. L'autora també decideix transmetre al lector la seva estima per la terra, fent descripcions molt detallades dels paisatges de l'Alt Empordà i d'altres territoris de Catalunya com són Barcelona o Girona, fent una elevació de la seva bellesa encara més amb les descripcions de la natura o l'arquitectura que conformen les ciutats i els territoris catalans. Amb aquests mateixos paisatges, es mostra també l'estat anímic de la protagonista, el qual va lligat al lloc on es trobi, exaltant el seu sentiment d'alegria quan es troba en el seu poble o en Catalunya i mostrant més sentiment de nostàlgia quan se sent allunyada de la seva terra o veient-la destruïda per la guerra, mostrant un escenari diferent del qual veia la Teresa en la seva etapa d'infantesa.

També s'ha pogut fer un estudi de què representa la figura femenina dins aquell context i la importància de les dones escriptores, les quals van saber donar veu a les seves necessitats mitjançant la literatura, presentant figures de dones lluitadores i independents i parlant dels seus drets dins la societat. Així s'ha mostrat també en l'obra de Vayreda, en la qual presentant personatges com són la Teresa o la Mercè s'aprecia la fortalesa de les dones en una societat moguda per un model patriarcal, en el qual l'opinió sobre la dona variava molt depenent del seu estat civil i les seves condicions, presentant tal com s'ha dit a un model de dona independent i que sembla no tenir preocupacions com és la Mercè i també una dona que en la major part del temps segueix els patrons establerts per la societat, la qual seria la Teresa.

Finalment, m'agradaria remarcar que la figura de Maria dels Àngels Vayreda és un testimoni molt viu del que va ser el període bèl·lic d'entre el 1936 i el 1939 i, també del període de postguerra que el segueix. Es tracta d'una autora que tot i presentar una escassa producció literària i haver estat poc estudiada en l'actualitat va saber tenir la suficient valentia per a crear una obra autobiogràfica on explicar la seva experiència personal, sense importar el tipus de crítiques que podria haver rebut. És també una autora que sap parlar d'un sentiment col·lectiu i que amb un llibre de 370 pàgines ha pogut retratar la crua realitat que van viure moltes persones, portant a primer pla també la sensibilitat i individualitat d'una dona que, fins i tot en l'última etapa de la seva vida, encara busca saber qui és.

7. BIBLIOGRAFIA

Broch, À., Badia, L., Solervicens, J., Castellanos, J., & Marrugat, J (2013). *Història de la literatura catalana*. Enciclopèdia Catalana.

Capdevila, Josep M (1971). *Del retorn a casa*. Editorial Pòrtic.

Colomer, I (juliol de 1959). Els Jocs Florals de la Ginesta d'Or. *Germinabit*, p. 19.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1512052

Ignasi, J (25 de març de 1966). VIII Edició de la festa de la poesia. Figueres una vegada més ha fet honor a la seva tradició de prestigi cultural. *Vida Parroquial*, p. 6.

<https://www.bibgirona.cat/pandora/viewer.vm?id=0000062026&page=6&search=maria%20dels%20%C3%A0ngels%20vayreda&lang=ca&view=hemerotecaFigueres>

Pessarrodona, M (2010). *L'exili violeta. Escriptors i artistes catalanes exiliades el 1939*. Editorial Meteora.

Pont i Bosch, M (9 d'octubre de 1970). Encara no sé com soc. Una novel·la de M^a dels Àngels Vayreda. *Vida parroquial*, p. 5.

<https://www.bibgirona.cat/pandora/viewer.vm?id=0000020361&page=5&search=maria%20%C3%A0ngels%20vayreda%20vida%20parroquial&lang=ca&view=hemerotecaFigueres>

Pla, J (1997). *D'escriptors i d'escriptures*. L'Eix editorial.

Pla, J (1999). *M. Àngels Vayreda: la paraula, pell d'ànima*.

<https://raco.cat/index.php/AnnalsEmpordanesos/article/view/93266/166639>

Pujol i Casademont, E. (2021). Maria dels Àngels Vayreda: vivència, història i ficció. Dins Pujol i Casademont, E. (Ed.), *Encara no sé com soc* (5a ed., p. 9-35). Diputació de Girona.

Real Mercadal, N. (1999). Aurora Bertrana i la cultura femenina de preguerra. *Revista de Girona*, p. 68-73.

Real Mercadal, N. (2005). Dona i literatura a la Catalunya de preguerra. *Publicacions de l'Abadia de Montserrat*.

Saltor, O (novembre 1977). Glosas poéticas a la muerte. *Templo, el propagador de la devoción a San José, portavoz espiritual de devotos de San José y del Templo Expiatorio*, p. 11.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1511136

Vallès Xirau, J. (2006). *M. dels Àngels Vayreda*. Institut d'Estudis Empordanesos.

Vayreda, M. dels À. (1980). *Els defraudats*. Publicacions Empordà.

Vayreda, M. dels À. (1985). *Encara no sé com sóc* (Primera edició dins la col·lecció Club de butxaca). Club Editor.

Vilallonga, M., Casacuberta, M., & Perera Roura, A. (2018). *La Construcció literària del territori: Costa Brava i Empordà*. Institut de Llengua i Cultura Catalanes, Universitat de Girona.